

Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap

De erfrechtelijke positie van het stiefkind en het quasi-stiefkind (I)

1. Inleiding

De term *stiefkind* komt in Boek 4 BW dertien keer voor. Hieronder wordt vanuit de erflater bezien verstaan 'een kind van de echtgenoot of geregistreerde partner van de erflater, van welk kind de erflater niet zelf ouder is', aldus artikel 4:8 lid 3, eerste volzin BW.¹ De tweede volzin vervolgt met de regel dat zodanig kind stiefkind blijft, indien het huwelijk of het geregistreerd partnerschap is geëindigd. Ook de aanverwantschap tussen de erflater/stiefouder en het stiefkind eindigt daardoor niet (zie artikel 1:3 lid 3 BW) – anders dan in het successierecht (zie artikel 19 lid 1, aanhef en onder b Successiewet 1956). Dit heeft bijvoorbeeld gevolgen voor het eerst volgende artikel waarin de term *stiefkind* voorkomt, te weten artikel 4:27 BW. Daarin wordt aan de erflater/stiefouder de mogelijkheid geboden bij uiterste wilsbeschikking een stiefkind als eigen kind in de wettelijke verdeling als bedoeld in artikel 4:13 BW te betrekken. Dit betekent dat de nieuwe echtgenoot of geregistreerde partner van de langstlevende stiefouder kan worden geconfronteerd met een kind waarvan noch zijn/haar overleden partner (de langstlevende stiefouder) ouder was noch hij/zij zelf is. Het derde artikel waarin het stiefkind expliciet wordt genoemd is artikel 4:36 BW. Dit artikel geeft een regeling voor uitgesteld loon.² Het vierde artikel is artikel 4:38 BW en handelt over het overnemen van beroeps- en bedrijfsgoederen. In de parlementaire geschiedenis bij de invoering van Boek 4 BW is overigens niets terug te vinden over het toekennen van deze andere wettelijke rechten aan het stiefkind in het bijzonder. Het laatste artikel waarin wordt gesproken over een stiefkind is artikel 4:91 BW. Hierin wordt de verhouding tussen stiefkinderen en legitimarissen geregeld voor het geval bevoordelingen (makingen of giften) aan stiefkinderen een inbreuk maken op de legitieme porties van de legitimarissen. Hoewel aan het stiefkind door de wetgever een erfrechtelijke positie is toegekend, is dit, zoals we in deze bijdrage zullen zien, een karige positie.

Het *quasi-stiefkind*, waaronder in navolging van de Commissie Erfrecht³ wordt verstaan 'een kind van de andere levensgezel als bedoeld in artikel 4:82 BW van de erflater, van welk kind de erflater niet zelf ouder is'⁴, heeft zelfs dit 'geluk' niet. Zijn/haar positie is vergelijkbaar met die van een willekeurige derde.⁵ In de praktijk worden, zo is gebleken, quasi-stiefkinderen met name erfrechtelijk bevoordeeld via de volgende testamentaire

1. Vgl. artikel 1:395a lid 2 BW.
2. De commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW heeft, vanwege onevenredige belasting van de rechterlijke macht, aanbevolen om dit artikel af te schaffen, dan wel de werking daarvan te beperken tot een beroep of bedrijf. Zie T.J. Mellema-Kranenburg e.a., *Eindverslag commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW*, Amsterdam: Stichting tot bevordering der Notariële wetenschap 2012, artikel 4:36 'Som ineens als billijke vergoeding voor verrichte arbeid'. Zie ook T.E. Mellema-Kranenburg e.a., 'Concept Eindverslag commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW (I)', *WPNR* 2010/6866, p. 886. En eerder al: W.D. Kolkman, 'Uw verdiende loon', in: A.H.N. Stollenwerck e.a. (red.), *In dienst van het recht grenzen verleggen, Liber Amicorum Gr. van der Burght*, Deventer: Kluwer 2009, p. 94. Het is de vraag of deze aanbeveling raadzaam blijft indien de legitieme portie zou worden afgeschaft.
3. Zie Mellema-Kranenburg e.a., artikel 4:91 BW 'Stiefkinderen en legitieme'. Zie ook Mellema-Kranenburg e.a., *WPNR* 2010/6866, p. 890. Van de 193 respondenten waren 144 personen bekend met zowel dit begrip als deze omschrijving.
4. Of het quasi-stiefkind diens status behoudt nadat de (samenwoon)relatie is geëindigd, is onduidelijk.
5. Vgl. artikel 19 lid 1, aanhef en onder a Successiewet 1956, waarin twee ongehuwd partners als bedoeld in artikel 1a (aldus met een notarieel samenlevingscontract daterende van minimaal zes maanden voorafgaand aan het overlijden dat aanleiding is tot de heffing van erfbelasting en waarin een wederzijdse zorgverplichting is opgenomen of die ten minste vijf jaren staan ingeschreven op hetzelfde woonadres) gelijkgesteld worden met gehuwden voor de bepaling van aanverwantschap. Dit heeft tot gevolg dat ook het quasi-stiefkind kan profiteren van de vrijstelling en het bijzondere tarief van groep 1.

constructies (in combinatie met een samenlevingscontract): de pseudo-ouderlijke boedelverdeling, de quasi quasi wettelijke verdeling (er wordt gesproken van dubbel quasi, omdat de term quasi wettelijke verdeling al is voorbehouden aan de testamentaire variant van de wettelijke verdeling voor echtgenoten/geregistreerde partners), de tweetrapsmaking en het vruchtgebruiktestament. Deze constructies hebben ieder hun eigen voor- en nadelen⁶; welke constructie het meest passend is, zal dan ook afhangen van de wensen van de erflater/quasi-stiefouder en de feiten en omstandigheden van het geval. Overigens is denkbaar dat de voorkeur van de betrokken notaris in de praktijk eveneens een rol speelt.

De karige positie van het stiefkind en het ontbreken van een positie in Boek 4 BW voor het quasi-stiefkind staan in schraal contrast met de werkelijkheid; nieuwe samengestelde gezinnen zijn vandaag de dag allesbehalve een unicum.⁷ Daar kan evenwel met reden tegenin worden gebracht dat het stiefkind en het quasi-stiefkind doorgaans reeds tweemaal de erfrechtelijke positie inneemt van eigen kind ten aanzien van zijn/haar eigen ouders. Hoe hier ook over wordt gedacht, het is in ieder geval belangrijk dat de positie van het stiefkind en het quasi-stiefkind duidelijk is (doordacht). Of dit het geval is, wordt in deze bijdrage bezien. Hoewel de positie van het stiefkind en het quasi-stiefkind onlosmakelijk is verbonden met de positie van zijn/haar eigen ouder, de partner van de erflater, wordt hier in deze bijdrage niet op gefocust⁸; de focus ligt doelbewust op de positie van het stiefkind en het quasi-stiefkind.

In het eerste deel van deze bijdrage wordt verder ingezoomd op de artikelen 4:27 en 4:91 BW. In het tweede deel wordt de aandacht van het stiefkind verlegd naar het quasi-stiefkind. Zoals is gezegd, is aan hem/haar geen positie toegekend in Boek 4 BW. Om te weten te komen hoe hier in de notariële praktijk mee wordt omgegaan, alsmede hoe hierover wordt gedacht, is op 25 oktober 2021 een enquête uitgezet in het notariaat. De bevindingen hiervan leest u aldaar. Deze bijdrage wordt tot slot afgesloten met een samenvatting en conclusie van dit alles.

Deel 1:

De positie van het stiefkind in Boek 4 BW
2. Betrekken in de wettelijke verdeling als bedoeld in artikel 4:13 BW (artikel 4:27 BW)
 (Enkel en alleen) indien de erflater/stiefouder dit wenst, kan het stiefkind, dat als erfgenaam is aangewezen⁹, in de wettelijke verdeling als bedoeld in artikel 4:13 BW als eigen kind worden betrokken. Deze uiterste wilsbeschikking wordt hierna aangeduid als een betrekking Clausule. In dat geval is afdeling 4.3.1, waaronder ook de

wilsrechten¹⁰, van toepassing, behoudens voor zover de erflater/stiefouder anders heeft bepaald. Door een stiefkind in de wettelijke verdeling te betrekken, krijgt het stiefkind niet een positie als legitimaris. Wel kan de legitieme portie van de eigen kinderen hierdoor – alsook door andere makingen of giften ten behoeve van een stiefkind – in de knel komen. De afstammelingen van het stiefkind worden volgens de laatste volzin van artikel 4:27 BW bij plaatsvervulling geroepen; deze bepaling is nodig omdat in het testamentaire erfrecht in beginsel geen plaatsvervulling geldt (vergelijk artikel 4:48 BW). De ratio van artikel 4:27 BW is het in staat stellen van de erflater/stiefouder tot een gelijke behandeling

6. Zie Notariaatonline.nl/handboek-familievermogensrecht/Testamentaireregelingen.
7. Zie R. van Gaalen & D. van Roon, 'Kinderen in complexe gezinsverbanden', CBS 2 oktober 2020.
8. Hiervoor wordt onder andere verwezen naar M.C.E.M. Draaisma, *De stiefouder: stiefkind van het recht. Een onderzoek naar de juridische plaatsbepaling van de stiefouder* (diss. VU Amsterdam), 2001, 283 p. en F.W.J.M. Schols, *Samenlevers-erfrecht? Waar een wil is, is een wet*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2014, 48 p.
9. Indien een expliciete erfstelling ontbreekt, wordt deze bij een betrekking Clausule verondersteld. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1652. Ebben heeft hieruit (terecht) opgemaakt dat, ingeval van ongedaanmaking door de langstlevende, het stiefkind de positie als erfgenaam bij versterf verkrijgt in de nu ontstane onverdeeldheid. Zie E.W.J. Ebben, *De positie van de langstlevende echtgenoot en de kinderen in het nieuwe erfrecht* (diss. VU Amsterdam), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2000, p. 130.
10. Zie *Kamerstukken II 2000-01, 27 021, nr. 5 (Nota naar aanleiding van het verslag)*, p. 9, waarin is verdedigd dat de erflater/stiefouder het wilsrecht van artikel 4:19 BW (van het stiefkind), ingevolge artikel 4:25 lid 6 BW, kan uitbreiden door te bepalen dat deze verplichting niet eerst ingaat bij een huwelijksaangifte, maar direct na zijn overlijden. Zie ook C.A. Kraan, 'Nieuw Erfrecht in de Praktijk. Onzekerheid over de wettelijke verdeling', WPNR 2000/6406, p. 431 Naar de mening van de commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW dient uit de tekst van artikel 4:27 BW zelf te blijken welk wilsrecht – dat van artikel 4:19 BW of dat van artikel 4:21 BW – het stiefkind heeft als het een vordering krijgt op de eigen ouder als gevolg van het overlijden van de stiefouder. Zie Mellema-Kranenburg e.a. 2012, artikel 4:27 BW 'stiefkinderen'. Zie ook Mellema-Kranenburg e.a., WPNR 2010/6866, p. 886.

van zijn/haar eigen kinderen en zijn/haar stiefkinderen, zulks omdat de behoefte daartoe in de praktijk regelmatig blijkt, aldus de parlementaire geschiedenis bij de invoering van Boek 4 BW.¹¹ Volgens *Asser/Perrick 4 2021/129* betekent dit evenwel niet dat de kinderen ook een gelijk erfdeel moeten hebben.¹²

In de rechtsliteratuur is de vraag opgeworpen of een betrekkingclausule ook kan worden gemaakt indien de erflater/stiefouder slechts een echtgenoot/geregistreerde partner en een stiefkind heeft, en aldus geen eigen kinderen. In het algemeen wordt aangenomen dat, als er gewoonweg geen eigen kinderen zijn, dit niet kan.¹³ De ratio van artikel 4:27 BW is, zoals we zojuist hebben gezien, immers een gelijke behandeling van eigen kinderen en stiefkinderen. In een dergelijk geval moet aldus naar alternatieven worden gezocht.¹⁴ Als het aan de commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW ligt, komt hier evenwel verandering in, zodat de hierna te bespreken discussie wordt voorkomen.¹⁵

Indien er wel eigen kinderen zijn, maar zij de nalatenschap verwerpen (en er geen plaatsvervullers zijn), is de kwestie ingewikkelder. Artikel 4:13 lid 1 BW verlangt immers voor de toepasselijkheid van afdeling 4.3.1 dat de erflater een echtgenoot/geregistreerd partner en een of meer eigen kinderen als erfgenamen achterlaat, terwijl artikel 4:190 lid 4 BW bepaalt dat de verwerping van een nalatenschap terugwerkt tot het ogenblik van het openvallen van de nalatenschap. Van Mourik en Breemhaar hebben om uiteenlopende redenen gesteld dat er alsdan toch sprake kan zijn van een wettelijke verdeling waarin enkel de echtgenoot/geregistreerde partner en het stiefkind zijn betrokken. Van Mourik heeft zich hierbij bediend van het argument van de redelijke wetstoepassing.¹⁶ Een andere uitleg zou zijns inziens in strijd zijn met de bedoeling van de erflater/stiefouder. Als het stiefkind, ondanks de betrekkingclausule in de uiterste wilsbeschikking, als een derde zou hebben te gelden, dan zou hij/zij een sterkere positie verkrijgen. Hij/zij zou dan namelijk een aandeel in een onverdeelde nalatenschap verkrijgen in plaats van een niet-opeisbare vordering ten laste van de echtgenoot/geregistreerde partner. Breemhaar heeft zich beroepen op het argument van de verkregen rechten.¹⁷ De verwerping van de nalatenschap door de eigen kinderen kan zijns inziens niet tot nevengevolg hebben dat de echtgenoot/geregistreerde partner in plaats van alle goederen van de nalatenschap slechts een aandeel daarin verkrijgt. Voor de situatie dat het ontbreken van eigen kinderen wordt veroorzaakt door vóóroverlijden of onterving (zonder plaatsvervulling) geldt volgens hem, alsook

volgens Van Mourik¹⁸, dat de wettelijke verdeling niet van toepassing is. Er is dan namelijk, anders dan artikel 4:13 lid 1 BW verlangt, geen sprake van het achterlaten van een echtgenoot/geregistreerde partner en een of meer eigen kinderen als erfgenamen. In de parlementaire geschiedenis bij de invoering van Boek 4 BW is daarentegen opgemerkt dat de wettelijke verdeling werkt ongeacht de oorzaak van het niet optreden van eigen kinderen als erfgenamen.¹⁹

3. Verhouding tussen stiefkinderen en legitimarissen (artikel 4:91 BW)

Aan het stiefkind is geen positie als legitimaris toegekend (zie artikel 4:63 lid 2 BW). In artikel 4:91 BW wordt wel bescherming geboden tegen de aanspraken van de eigen kinderen, althans voorzover de erflater/stiefouder dit wenst (zie lid 3). In afwijking van de artikelen 4:80 tot

11. Zie *Kamerstukken II 2000-01*, 27 021, nr. 5 (*Nota naar aanleiding van het verslag*), p. 6 en *Kamerstukken II 1996-97*, 17 141, nr. 21 (*Vijfde nota van wijziging*), p. 23.
12. Zie S. Perrick, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht 4. Erfrecht en Schenking*, Deventer: Wolters Kluwer 2021, nr. 129. Zie ook Ebben 2000, p. 130.
13. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1561. De commissie Erfrecht KNB inzake Boek 4 BW is van mening dat dit in de wettekst duidelijk moet worden gemaakt. Zie Mellema-Kranenburg e.a. 2012, artikel 4:27 BW 'Stiefkinderen'. Zie ook Mellema-Kranenburg e.a., *WPNR 2010/6866*, p. 885.
14. In de rechtspraak wordt ook in zo'n geval de pseudo-ouderlijke boedelverdeling, de quasi-wettelijke verdeling, de tweetrapsmaking of het vruchtgebruiktestament ingezet, aldus een van de respondenten.
15. Zie Mellema-Kranenburg e.a. 2012, artikel 4:27 BW 'Stiefkinderen'. Zie ook Mellema-Kranenburg e.a., *WPNR 2010/6866*, p. 885-886.
16. Zie M.J.A. van Mourik, 'Het erfrecht bij versterf; de wettelijke verdeling', in: M.J.A. van Mourik e.a. (red.), *Handboek Erfrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 57. Zie ook M.J.A. van Mourik, 'Erfrecht bij versterf', in: M.J.A. van Mourik e.a. (red.), *Handboek Nieuw Erfrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2002, p. 49.
17. Zie W. Breemhaar, 'Iets over het toepassingsgebied van artikel 4:27 BW', *Nieuw erfrecht* 2002, nr. 6, p. 87.
18. Zie Van Mourik 2020, p. 57.
19. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1561 (waar F.W.J.M. Schols in Tekst & Commentaar bij artikel 4:27 BW, aant. 4 naar heeft verwezen). Vgl. *Asser/Perrick 4 2021/129*.

en met 4:89 BW wordt op makingen en giften aan een stiefkind (jonger dan vijf jaar, zie artikel 4:89 leden 1 en 2 BW jo. artikel 4:67, aanhef en onder e BW)²⁰ niet ingekort tot aan een bepaalde grens. Deze grens is door Van Es bestempeld als de *immunitetsgrens*.²¹ Voor de bepaling daarvan moet een fictief versterferfdeel worden berekend. De waarde hiervan bedraagt tweemaal hetgeen de legitieme portie van een kind van de erflater had belopen, indien de door de erflater aldus bevoordeelde stiefkinderen diens eigen kinderen waren geweest (zie lid 1, eerste volzin). Door deze laatste zinsnede wordt met oudere giften wel rekening gehouden bij de bepaling van de makingen en jongere giften vrij van inkorting blijven.²² Volgens artikel 4:91 lid 1, tweede volzin BW wordt de op het stiefkind in te korten waarde vermeerderd met de waarde van een door de erflater/stiefouder ter nakoming van een natuurlijke verbintenis gesloten sommenverzekering die geen pensioenverzekering is en die door het overlijden van de erflater tot uitkering komt.

Bevoordelingen van anderen dan het stiefkind (zoals de langstlevende echtgenoot) kunnen wel worden ingekort, zodat toch geen gelijke behandeling van eigen kinderen en stiefkinderen wordt bereikt. In de parlementaire geschiedenis bij de invoering van Boek 4 BW is hiertegen ingebracht dat de erflater/stiefouder deze ongelijkheid had kunnen voorkomen door zich te beperken tot bevoordelingen van zijn/haar versterferfgenamen en stiefkinderen.²³ Aan de belangen van de langstlevende echtgenoot kan recht worden gedaan door niet-opeisbaarheid van de vordering van de legitimaris (zie artikel 4:13 lid 3 BW, artikel 4:81 BW en artikel 4:82 BW). Waaijer heeft deze opmerking als een dooddoener bestempeld.²⁴

4. Tussenconclusie

Aan het stiefkind komt aldus niet automatisch een erfrechtelijke positie toe. Een eventuele wens van de erflater/stiefouder tot gelijke behandeling van zijn/haar eigen kinderen en stiefkinderen wordt wel gefaciliteerd door de wetgever. De regelingen laten evenwel te wensen over; de wettekst en de toelichting daarop is niet steeds duidelijk. Zo lijkt artikel 4:27 BW niet open te staan voor de erflater/stiefouder met uitsluitend stiefkinderen, wat wel wenselijk wordt geacht. Daarnaast is artikel 4:91 BW lastig te doorgronden en daardoor uit te leggen aan het publiek. Is het bijvoorbeeld eerlijk dat als niet kan worden ingekort bij de stiefkinderen, dit wel kan bij anderen (of dat het de erflater/stiefouder ervan zou weerhouden anderen bij zijn nalatenschap te betrekken teneinde gelijkheid onder zijn kind(eren) en stiefkind(eren) te bewerkstelligen)?

Wat hiervoor nog niet aan bod is gekomen, maar wat wel een belangrijke rol speelt, is dat echtgenoten die beiden kinderen uit een eerder huwelijk hebben niet kunnen bewerkstelligen dat zij volledige zekerheid hebben dat de wederzijdse stiefkinderen verkrijger zullen zijn uit beiden nalatenschappen. Artikel 4:4 lid 2 BW staat hieraan in de weg. Het blijft aldus een kwestie van vertrouwen, althans is men aangewezen op noodgrepen.

(Wordt vervolgd)

Mr. dr. E.M.J.M.C. van Wijk-Verhagen*

Mr. J.J. Keizer**

20. Oudere giften zijn niet voor inkorting vatbaar. De wetgever achtte het onwenselijk om hierin verandering te brengen, mede omdat in deze gevallen niet zonder meer uit valt te gaan van een bij de erflater/stiefouder levende wens om het stiefkind gelijk te behandelen met eigen kinderen. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1967.
21. Zie P.C. van Es, 'Enige opmerkingen over de nieuwe regeling van artikel 4:91 NBW', *WPNR* 2002/6487, p. 337.
22. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1967. Zie ook Van Es, *WPNR* 2002/6487, p. 337-338, met reactie van F.R. Salomons, 'Stiefkind en legitimaris', *WPNR* 2002/6495, p. 471-474, en naschrift van P.C. van Es, *WPNR* 2002/6495, p. 474. Ook Meijer verwachtte (uitleg)problemen. Zie W.R. Meijer, 'Worden stiefkinderen wel stiefmoederlijk behandeld?', *TE* 2002, nr. 4, p. 50-51.
23. Zie Parl. Gesch. Inv. Boek 4 BW, p. 1967.
24. Zie B.C.M. Waaijer, 'De legitieme portie', in: M.J.A. van Mourik (red.), *Handboek Erfrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 423. Zie ook W. Heuff, *Legitieme portie* (Monografieën BW, nr. B20), Deventer: Wolters Kluwer 2004, par. 19.2 en F.W.J.M. Schols, 'Erfrechtelijke ingrepen met het oog op het informele samenleven en het samengestelde gezin', *WPNR* 2019/72270, p. 1043. Lunsen heeft een nieuwe redactie voorgesteld, te weten: 'Bij uiterste wilsbeschikking kan de testateur bepalen dat een stiefkind voor toepassing van deze afdeling geacht wordt een eigen kind te zijn.' Zie S.G.M. Lunsen, 'Voorstel voor wijziging van art. 4:91 BW', *WPNR* 2003/6654, p. 826 (met reactie daarop van P.C. van Es, *WPNR* 2004/6567). Hierdoor zouden in bepaalde situaties ook anderen dan stiefkinderen voordeel genieten, maar dit dient volgens haar op de koop toe te worden genomen.

* Docent en onderzoeker aan de Universiteit Utrecht (UCERF).
(E.M.J.M.C.vanWijk-Verhagen@uu.nl)

** Oud-student aan de Universiteit Utrecht.

Deze bijdrage is deels een bewerking van de master-scriptie van Jessie Keizer, die zij schreef onder begeleiding van Evelien van Wijk-Verhagen. De auteurs willen graag alle respondenten hartelijk danken voor hun input, daarzonder had deze bijdrage niet in deze uitgebreidheid tot stand kunnen komen.